

"מגיד שלא שינו את שמם, לשונם ולבושם"

זאת אומרת

איך תסבירי לשכנה דוברת האידיש, שאַעפֿט, כשנותנים לך תיקה וכשמרביצים לך תברח? באיזה משפט תפתיעי את הסבתא המדברת בלידנו, או את הקשישה המרוקאית מקצה הרחוב שאת עורגת למופלטה שלה? | בואו איתנו לסיבוב בין משפטים אלמותיים, משעשעים ומרגיזים, שכל אמא מכל מוצא מוציאה משפתיה ועד למשפטים תלויי עדה | שבכל דור ודור עומדים לנו המשפטים המועברים מאם לבת | והגדת לבנך ולבתך

תמר הדר

עוד מעט מימונה. המרוקאים ימשיכו להכין מופלטות בשביל האשכנזים, והאשכנזים ימשיכו לבוא ולשמוח את המרוקאים. שבת אחים. כולנו מחפשים את האחוה הזו, הלכידות הזו, היחד. הקשר לעבר עמוק, החיבור להווה רחב, התקווה לעתיד מאוחד. השיח הולך ונעשה משותף, בקיבוץ גלויות, בגאולה. "שיהיה לך אסאך נחת", מברכת אותי הגנת של הילדונת שלי, והלב שלי, הגם שמקורותיו מזרחיים בהחלט, מתרחב בתחושת משפחתיות. "היא הייתה היום ממש מבסוטיט, אפילו שאתמול היא הגיעה קווצ'ית, הצ'קצ'וקה שלך". ואם נקשיב, נצחק מהערבוביה המקסימה הזו של השפות, שכל כולן נטועות עמוק בשורשים שלנו. במחקר שנערך על השפעת שפות זרות על העברית, ובעיקר על הסלנג היומיומי שלה, נמצא כי היידיש משפיעה ביותר על השיח המדובר, במקום השני - הערבית על שלל ניביה, ורק במקום השלישי - האנגלית, למרות היותה שפה בין-לאומית. אורית זקס, חוקרת רב-לשוניות, מסבירה את התופעה: "בשפה, ובעיקר בסלנג השפתי, אנחנו מחפשים גם אם באופן לא מודע ליצור תחושה של משפחתיות, שורשיות, להתחבר למקור שלנו, ולכן הערבית והאידיש משפיעות כל כך על השפה המדוברת, יותר מהאנגלית. כי כנראה בסופו של דבר, כולנו מחפשים את הבית". כן. כולנו מחפשים את הבית וגם מוצאים אותו במילים שעוברות מדור לדור, והן כמו מחבקות אותנו, סביב שולחן אחד גדול ומאוחד. לכבוד פסח, חג שכולו משפחה והגדים גם יחד, ביקשנו למצוא את מילות המשפחה שלנו ושל השכנים שלנו. להיזכר קצת, ללמוד קצת, לערבב קצת, להיות יחד.

משפטים של טעם

סבתא שלך אמרה את זה לאמא שלך - ככה אמא שלך מספרת. אמא שלך אמרה את זה לך, ויום אחד את מוצאת את עצמך אומרת ככה בדיוק לילדה שלך. איזושהי מסורת שעוברת בעצמות, אילו שהם נוקליאוטידים מה-DNA שעוברים בירושה ממש. חלק מהם משפטים שכל כולם אהבת אמא לילדים שלה, דאגה ומסירות, ולא משנה אם היא פולנית/מרוקאית/הונגרית/עירקית... כעת ניקח משפטים מהמטבח של אמא, גם שלכן, תודו:

◀ **החום הזה בבננה? זה לא רקוב, זה דבש!**

◀ **"אם תאכלי בעמידה - יהיו לך רגליים שמנות".** איך פחדנו מהמשפט הזה? ובלי משים אנחנו מעבירות אותו ישירות לילדים שלנו.

◀ **אם תאכל גזר העיניים שלך יתחזקו.**

◀ **תאכל קצת כבד, יהיה לך צבע בפנים!**

◀ **"אם תבלעי את המסטיק - יצמח לך עץ מסטיקים בבטן".** את כבר יודעת שלא, אבל את הילדים שלך גם את מזהירה ככה?

◀ **אם לא תאכלי - יבוא שוטר!**

◀ **אבל כל הוויטמינים נמצאים בקליפה!**

◀ **תגמור עד הביס האחרון.**

◀ **"מה אני יכולה לעשות, רק את האוכל שלי הוא אוהב"...** האור בעיניים והחום שמתלווה למשפט הזה, היישר מהמחבת.

משפטים של קוצר רוח

יש גם משפטים שמשולב בהם קוצר רוח, במיוחד לזמן שאת היית מתבגרת משועממת, ועד לרגע שהבת שלך בתפקיד:

◀ **"קודם תחליטי מה את רוצה מהמקרר".**

◀ **"אני לא יודעת כמויות, ככה, לפי העין".** כמה התחננת לאמא שלך שבכל זאת תגיד כמה מלח לשים? והנה גם את והעין שלך בפעולה.

◀ **אתם באים לשבת. בלי אולי. הדגים כבר על האש.**

◀ **תפני את הכלים - אני לא מלצרית!**

◀ **לא שותים מים לפני שהולכים לישון!**

◀ **ועוד אחד, רק לאימהות פולניות: "אצלי אפשר לאכול מהרצפה".**

משפטים של דרך חיים

את עוד זוכרת את אמא שלך מוחנכת כך, ופתאום את מוצאת את עצמך מנחילה לדור הבא את אותו רצפט, את אותה דרך חיים באותן מילים ובאותו מבנה של משפט אפילו שאת כבר לא ממש דומה לה:

◀ **אם לא תירדם לפני ליל הסדר לא נדע איפה האפיקומן!**

◀ **תחזיק ביד את קצה השרוול של הגופייה, רק אחר כך תלבש את החולצה, ככה הגופייה לא תברח פנימה.**

◀ **"תלבשי סוודר, קר לי!"** אז מה אם לה לא קר, נכון?

◀ **אני את שיעורי הבית שלי עשיתי כשהייתי בגילך.**

◀ **צריך לענות תשובות מלאות במחברת, אפילו שזה לא ככה בחיים. מה אמר השם למשה? השם אמר למשה שילך לפרעה.**

◀ **בשביל מה את קונה כל כך הרבה קלפים לאלבום? בכסף הזה כבר היית יכולה לקנות את המצלמה של ההגרלה!**

◀ **נולדת באוטובוס? תסגרי את הדלת.**

◀ **תסגרי את הברז, כולם צריכים להתקלח.**

◀ **זה ייגמר בבכי.**

◀ **בבית שלך תעשה מה שתרצה.**

◀ **תחנכי את הילדים שלך אצלך בבית.**

◀ **אל תלך יחף שלא תתקרר לי.**

◀ **תכבה את האור, אבא שלך לא עובד בחברת חשמל.**

◀ **"הגמדים לא הגיעו היום".** ואפילו שהיום כבר אין סיפורים על גמדים, אולי על דרדסים, עדיין הגמדים הם שלא הגיעו.

◀ **לא הכל צריך להבין.**

◀ **לא קוראים בחושך.**

◀ **המשרתים עזבו את הבית.**

◀ **אולי במקום זה תפתחי ספר?**

◀ **"שירותים, שיניים ולמיטה".** הרוטינה של המשפט הזה לא השתנתה.

◀ **בגילכם הלכתי ברגל.**

◀ **כסף לא גדל על העצים.**

◀ **"המיטה היא לא טרמפולינה".** העצמות שלך כבר שכחו כמה כיף היה לך אישית לקפץ עליה.

◀ **"אני מאוד מקווה שאתה יודע מה אתה עושה" -** במנגינה, כן כן, במנגינה בדיוק כמו אמא שלך.

◀ **אנחנו לא כולם.**

◀ **"כמעט שבע וחצי".** האמת שבקושי שבע, אבל ככה אימהות מעירות בבוקר בכל הבתים.

◀ **אם לא תשימו את הנעליים במקום לא תמצאו אותן בבוקר!**

◀ **"כשתגדל תבין".** נכון כולנו הבטחנו לא לומר את המשפט המעצבן הזה? אז הבטחנו, וגדלנו והבנו.

◀ **לא כל יום פורים.**

◀ **לא משחקים בכדור בבית.**

◀ **למה אתה מעביר את היד על הגדרות ברחוב? העירייה משלמת לך על ניקיון?**

משפטים שהבטחתי לא לומר

ולפעמים, בלי ששמת לב בכלל, את אפילו נעלבת ממש ממש כמו שהבטחת לעצמך שלא תיעלבי, שהבטחת לעצמך שלא תעליבי, ובכלל, שלא תגידי כמו שאמרו לך. אבל את כזו, בדיוק, כמו כולנו ממש:

- מה כבר עשיתי לכם שהפכתם אותי לכזו מכשפה?
- נו, זה לא איי איי איי.
- לא היית צריכה לטרוח.
- אתה יכול לרצות!

את פתח

איך, בכלל, עוברת שפה מדור לדור? איך נלמדים ביטויים? איך ייתכן שאת אומרת מה שאמא שלך אמרה? ואיך את שומעת את אמא שלך בילדותך שלך? פרופסור שמואל פסברג, עורך משנה ב'מפעל המילון ההיסטורי' באקדמיה ללשון העברית, מסביר: "שפה עוברת מהורים לילדים, מציבור מבוגרים לילדים. איך עוברים ביטויים? הם נלמדים. ילדים שומעים אותם מההורים וממבוגרים אחרים. הילדים מבינים את משמעותם המטפורית מתוך #ההקשר ומתוך השימוש. # הם שומעים את הביטוי ושימושו ולא שואלים את עצמם על הרכיבים השונים המרכיבים את הביטוי, כלומר על המילים הבודדות שמרכיבות את הביטויים. מה שהם שמעו - כך העבירו. ההוראה המקורית אינה חיונית למי שמשתמש בלשון". ואולי זוהי "תורת אמך" היקרה כל כך. מה שאת אומרת, ימצא את עצמו די מהר בפי הילדים שלך. לכן פתחי להם רק טוב.

- אלף פעמים אמרתי לך לא להגזים.
- אם זה נקרא אצלך לעזור אז אני כבר אסתדר לבד.
- את שומעת רק מה שאת רוצה!
- בזמן שאת עומדת פה ומתווכחת איתי יכולת כבר לעשות את זה.
- כבר שכחתי איך נשמע הקול שלך!
- זה בסדר, אני אשב פה לבד בחושך.
- ככה זה לא תשובה!
- אני כבר לא בת עשרים.
- אם אני אומרת סימן שאני יודעת.
- בשביל מה יש לך שתי עיניים?
- אני את שלי אמרתי, את תעשי מה שאת רוצה.
- 37.4 זה לא חום!
- מי הכניס לך את הגזקים האלו לראש?
- אני לא צריכה את זה על הראש שלי.
- למה? בשביל שיהיה לך מה לשאול.
- בסדר, לא אמרתי כלום, לא אמרתי כלום.

המשפטים שעבר זמנם

ויש משפטים ש... מה לעשות, אף על פי שהם מתגלגלים לנו על הלשון והשפה, כבר אי אפשר לומר אותם. אם נגיד אותם כמו שאמרו לנו, נצטרך לפתוח בהרצאה שלמה להסבר. אה, הדור של היום לא מבין כלום.

- "נפל לי האסימון". איך הוא נפל? למי? לאן הוא נפל? לא נופל, לא נופל לדור הצעיר האסימון להבין את זה.
- "איזה פלורסנט שהוא!" הנורות שלנו לא מהבהבות שלוש וחצי שניות בטרם הן מבינות שעליהן להידלק.
- "את מוכנה לנקב עלי באוטובוס?" מי מסכימה שינקבו לה את הרב קו?
- "תרימי לי טלפון". הוא ממילא ביד כל הזמן.
- "תצלצלי אלי", או "סוף סוף נשמע הצלצול הגואל". איזה צלצול, יש לנו היום בבית הספר? בטהובן או להבדיל 'ריבון העולמים ידעת'.
- "נשרט לו הדיסק". אם כבר, ה-usb שלו לא תקין, נכון?
- "הוא בלע טייפ!" רק תזכירו לי מה זה טייפ. או טרנזיסטור.
- "זה עוזר כמו כוסות רוח למת". מתי עשיתם כוסות רוח למישהו חי?
- "חילקו את זה כמו לחמניות טריות". ואנחנו עדיין מחכים שמישהו יחלק לנו לחמניות טריות, כמו פעם.
- "בעיתון הזה יעטפו מחר את הדגים". כבר לא עוטפים אותם יותר בעיתון, זה אומר שהעיתון מכובד יותר, או הדגים?
- "זה שווה כל גרוש!" כמה גרוש שווה היום?
- "אוף, ממש תקליט שבור". צריך לחפש משהו אחר, הפטיפון במוזיאון.

“שקשקתי כמו רכבת”. זה אומר שנשמתי נשימות שלולות ושקטות כמו של הרכבת הקלה שלנו.

לא שינו לשונם אל משפטים תלויי מוצא

גם אם את מדברת רק עברית, עשרה דורות בארץ, עם נגיעה קלה של אנגלית - אם הקשישה הזו, שלבושה צבעוני ולראשה קשורה מטפחת, תביא לך עשבים להריח ותגיד לך בחיוך גדול בְּאַהֲנִי, את תביני, נכון? ואפילו תחייכי בחזרה. כי היא תדבר איתך בשפתה של משפחה, שלה, שלך, מוה זה משנה. העיקר בשפה של משפחה.

אוריית זקס, חוקרת רב-לשוניות, מסבירה: “ישראל היא מדינה רב לשונית בהיותה קולטת הגירה ושומרת מסורת. אמנם הילדים של המהגרים מבקשים להשתמש בעברית בשפת היומיום שלהם, אך ההורים מבקשים לשמר את שפת ארץ המוצא שלהם מתוך מניעים תרבותיים וחינוכיים. פעמים רבות הם מאמינים שבכך הם משמרים את האחידות המשפחתית, את התרבות הקדומה ואת זיקה לבית”.

לאה בטיטו, ממוצא מרוקני, טרחה ללקט לנו את המשפטים הכי עסיסיים שעדיין מתגלגלים בבית שלה, בשפת המוצא, מרוקנית, הם מלאים חכמת חיים ומוסר אם:

- יום דבש ויום בצל - יוֹם עֶסֶל וְיוֹם בִּצֵּל
- מי שחופר בור, נופל לתוכו - אִלְלִי חָפֶרָה וָעָרָה
- מי שלימדני אות נהייתי לו עבד - אִלְלִי עֲלַמְנִי חֲרַף
- הגמל אינו רואה שצווארו עקום - אִלְגַּמֵּל יִשְׁוּפֵשׁ עֹוֹךְ
- אחרי שהתייאשו מלקרוא בערבית, היא תרגמה לשפת הדיבור ממש:
- כל קירד בעין אמו ע'זאל - כל קוף בעיני אמו צבי.

אל(ל) תכָּאָר בעֵלָם (א)לחמָאר - השגון מלמד גם את החמור.

קָלֵב (אל) שיח' שיח' - הכלב של השיח הוא שיח בעצמו. לכן, למשל, תכבדו את הבנות של המורה שלכן, יש להן מעמד בפני עצמן, כן?

בִּיחָלֵב (אל) נְמָלָה - זה מי שחולב את הנמל, ומבטיח לנו המון הבטחות באוויר. אל תשתו את החלב שלו.

חָטָ דְנִבְתָּ (א)לקאלב פי קאלב ארבעין סָנָה וְצִלְ אַעֲנָ'אג' - שמו את זנב הכלב בתבנית ארבעים שנה, נשאר עקום. אוי להם לאנשים ששכלם כשכל זנב הכלב.

והמטבח המרוקני? גם הוא מספק סחורה: פֶּלֶאן זִי (א)לְבָצֵל פי כל טְבָחָה בודחל - פלוני כמו בצל, בכל תבשיל מכניס את עצמו.

עוד קצת תורת אמך: אילי מא בִּיגִ'ש מְעַפֵּ תַעָאל מעו - זה שלא בא איתך לך איתו.

אלְעִרִיב לָאֵזֵם יֶכֶן אָדִיב - הזר חייב להיות מנומס.

וכשרוצים לזלזל במישהו שמאיים עליך, אומרים לו: רוח בָּלֵט (א)ל בָּחֹר, דהיינו: לך רצף את הים, בהצלחה.

אבל מי שהוא ביש מזל, גם אם הוא ילך לים, הים יתייבש: אֵין רָאח ע(א)לְבָחֹר בִּינֶשֶׁף

כי, מה לעשות? אדם רטוב לא מפחד מהגשם, או בשפה האוטנטית: אלְמָבִלֹּל מָא בִּיחָ'אפ מן (א)לְמָטֹר.

ואנשים רגזנים? הם רבים אפילו עם זבוב. אבל בעברית זה נשמע רק מזמזם, ולא עסיסי כמו: בח'אנק (אל) דְבִאנָה.

מילים של קוד זיהוי

“את צריכה להבין”, מסבירה הגברת לאה בטיטו, “אני כבר יותר מחמישים שנה בארץ, עליתי בגיל שמונה עשרה, אבל כשאני מדברת עם בעלי שיהיה בריא במורוקאית, וכשאני מלמדת את הנכדים שלי משפטים ככה, של העדה שלנו, אז המשפחה שלנו נהיית יותר מלוכדת, כמו - כמו את עושה קוד, מילות זיהוי, ששייכות

רק למשפחה, רק לקהילה, רק לעדה שלנו, כמו מנהגים, זה מחזק אותנו ואת האחדות בינינו, וזה נותן לנו כוח כמשפחה וכיהודים. לשמור על הקהילה”.

“מצחק שאני”, אומרת חיה, נכדתה של גברת בטיטו, “ישראלית כל כך ונטולת סממנים של עדתיות, מוצאת את עצמי משתמשת במושפטים של סבתא שלי, למשל הפתגם: ‘אל חמאר אל חזן אל חלאל’, השגור בפי המשפחה שלנו, שלפיו אמנם אסור להוציא חמור מהבור בשבת, אבל החמור של הגביר - מוצאים לו היתרים כיצד מותר להוציא אותו מהבור גם בשבת.

“הפתגם הזה עוסק באנשים שמוצאים להם היתרים לכל דבר אסור. לפעמים אני מוצאת את עצמי חושבת על הפתגם הזה ששגור במושפחה שלנו באמצע דיון חברתי ומחייכת לעצמי, וזה... זה מחזיר אותי למשפחה שלי, ואיך אומרים לנו תמיד בגיל הנעורים? המשפחה היא העיקר, אז נראה לי שהמשפטים האלו ששייכים רק לנו, עושים את העבודה הזו של הקשר המשפחתי, העדתי, הקהילתי, שמאחד אותנו”.

על פי הדיבור אל משפטים תלויי מוצא

הלדינו, המכונה ‘הידיש של הספרדים’, היא שפה יהודית המדוברת בפי צאצאי מגורשי ספרד, בעיקר ביהדות הבלקן. השפה הזו משלבת גם עברית וארמית, וכאשר גורשו היהודים מספרד והתפזרו ברחבי האימפריה העות'מנית, היא הפכה להיות השפה היהודית הנפרדת שבה דיברו בצפון אפריקה, באסיה הקטנה ובהמשך בתוניסיה, בטורקיה ועוד. הלדינו מסמלת את ההתבדלות היהודית בארצות נכר, את הלכידות שלנו, כיהודים.

נסו לגלגל את זה על הלשון, אם אתם רוצים להרגיש פיזית מהי לכידות:

סי איל אזנו נו אירה מיאו אי יו מי ריאיה - אילו החמור לא היה שלי גם אני הייתי צוחק, אומר הפתגם, ואולי מוכיח את מי שכן צוחק.

און פאן אין איל ססטו, ני ארטו ני אמביטרו - לחם אחד בסל, לא ירעיב ולא ישביע.

אל קי סמברה פוקו קי נו אספרי גראן סיגאדה - הזורע מעט אל יצפה לקציר גדול.

שימור השפה הוא שימור העם

ד"ר יוסף גורי, מי שחיבר את 'אוצר הניבים של האידיש', 200' מטבעות לשון באידיש, 'מתי יהודי צוחק' - ווען לאכט א ייד - מאוצר ההומור באידיש בהוצאת 'מאגנס' וספרים רבים נוספים על האידיש והרוסית, מסביר: "לשמור על השפה פירושו להשתמש בשפה, לדבר בה, להנחיל לדור ההמשך את השפה שסבא וסבתא דיברו בה. אי אפשר להפסיק את התהליך הזה של הנחלת השפה, כי היא עוברת מדור לדור, ולא נותנים פקודה להפסיק לדבר בה. אבל התהליך של שימור השפה הוא תהליך שימור העם, המסורת והתרבות".

פניתי ללייקי ראטר, אישה מקסימה וקורנת שמדברת רק באידיש, והבנות המתוקות שלה לא יודעות איך לבקש לחצות את הכביש בעברית.

מה הסיבה שאת לא מלמדת אותן עברית?

"גם ההורים שלי לא לימדו אותי עברית", מפתיעה לייקי, שמדברת עברית לכל דבר, "הם אמרו לי - עברית תלמדי לבד, אנחנו נדבר איתך רק באידיש. ולמה? כדי לשמור עלייך.

"אפילו שאני גרה בשכונה שמורה מאוד, עם שכנות מתוקות וילדות שעפאלאך, אני מרגישה איך הרחוב נכנס אלינו, ואני רוצה לשמור על הילדות שלי שמן זית זך. מצה שמורה. אנחנו אפילו לא שמים לב איך כל מיני דברים נכנסים אלינו. פה בובה אמריקאית, שם עיתונים, פה פרסומות לדברים שהם הרבה עולם הזה, חוה בסדר, זה כמוכן לא עבירה או משהו, אבל לבעלי ולי חשוב לשמור על הילדות שלי הכי הזכות שיש, ולכן גם הסכמתי שתכתבי את זה בעיתון, שאנשים ידעו שלפעמים זו הדרך, הכי שמורה וטהורה לריבוננו של עולם".

אַז ער קאַן
נישט אַרײַן דורך
די טיר זײַט מאַן
דורכן פּאַנצטער

אַזוי ווי די וואָס
זײַך האַטן, אַזוי
וואָס'טו אַפּאָן

אומברי ארטו נו אז קומידור - אדם שבע אינו זללן, כך שאם תראו זללן, פשוט תדעו שהוא רעב.

וועד פתגם, קצת עצוב: קין טיינה בולסה נו טייני קוראסון - מי שיש לו כיס אין לו לב.

אל נו טנייר מונצ'ו מאל אזי - המחסור עושה הרבה רע. הוא כנראה גם מוציא את הלב למי שיש לו, וגם הופך את הרעבים לזללנים.

ואז - עם כל המחסור, אפשר להשתגע. וזה די מסוכן כי - און לוקו קיטה סיין - משוגע אחד משגע מאה.

וכשמשתגעים, חלילה? אפשר לומר מילים קשות ביותר: לאס קוצ'אדאס פאסאן אי לאס פאלאב'ראס קידאן - דקירות הסכין חולפות אבל המילים נשארות.

ועדיין, עם כל הכאב והצער - האהבה של אמא לילדים שלה ולמשפחה שלה, תמיד בוערת: איז'וס ד'י איז'וס - דוס ב' יז'ים אָמוֹר

בני ילדיי - כלומר, נכדיי, הם פעמיים אהבה.

את מדברת לפעמים בספניולית, שפת הילדות שלך, עם הילדים והנכדות?

בטח! משיבה הרבנית אסתר, שעזרה לנו להכיר את הביטויים הנ"ל ולא רוצה שנספר מה שם המשפחה שלה ככה, בעיתון, רק נכתוב שהיא "השמשוה של הבבא סאלי", ומי שצריך לדעת, כבר ידע. מה את אומרת להן?

"דולסה" - מתוקה שלי, ועוד מילים ומשפטים שאוהבים, שאנחנו אמרנו ככה בקטנות שלנו, בילדות". ומה זה עושה לך?

"הו, זה מעורר בי את הגעגועים האלו לימים המתוקים שאני הייתי ילדה ושמעתי את השפה הזו ודיברתי בה. אמא שלי דיברה איתי ספניולית בארגנטינה, ועושה לי טוב לדבר עם המשפחה ולהיזכר במשפחה שלי. לימודי את הנכדה הבכורה שלי כמה מילים ומשפטים בספניולית, וזה מביא איתו, את מבינה... את הגעגועים. "באמת, טוב לי כאן בירושלים, אין כמו ארץ ישראל ואני מודה על זה דקה אחרי דקה, תודה לך בורא עולם. עזבתי בית ומשפחה ועזרת והמון כסף וטוילים, ובאתי לארץ הקודש לעשות משק בית לאנשים אחרים, אבל אני שמחה להיות בירושלים.

"רק הפתגמים האלו בשפת הילדות שלי עושים לי טוב לחזור, את מבינה? לא לארץ הזו, רק לרגשות שהיא מביאה ללב שלי איתה. הרגשות של בית, משפחה, אבא ואמא שלי. הפתגמים שלנו, שמות החיבה שמוכרים לנו, המילים של האהבה לילדים, זה עושה לי את הגעגועים".

מאמע לשון
אַז משפטים באידיש

תודו שהמושפט "זה מצלצל טוב יותר בידיש" גורם לכם לחייך, במיוחד אם השפה שגורה על לשונכם. ואם לא? אז תלמדו קצת. "שם למישהו רגל" במוכן של הכשלה, לא מצלצל כמו "אונטערשטעלן א-פיסל עמיעצן", כפי ש"שבר את הראש" לא נשמע כמו "ברעכן זיך דעם קאפ", וכשם ש"פרא אדם" לא מצליח לעמוד ברף המתוק של "א-וילדע חיה".

יידיש היא השפה שבה דיברו רבים מיהודי אירופה במשך כאלף שנים: שפה עשירה ועסיסית, ובה אלפי ביטויים ופתגמים. היידיש התפתחה בגרמניה, במקביל להתפתחות השפה הגרמנית. היהודים הוסיפו מילים וביטויים בעברית לגרמנית המדוברת, דיברו בה בהגייה ייחודית, כתבו אותה באותיות עבריות, ובהדרגה התגבשה היידיש כשפה בזכות עצמה. המילה "יידיש" פירושה "יהודית" והיא קיצור למונח המקורי "גרמנית יהודית" (יידיש דייטש).

וכולנו, גם יוצאי פרס ועירק, משתמשים בה, בלי משים: הסיומת 'ל'ה (ביידיש: לע) - סיומת הקטנה וחיבה: בייגלה, טטלה, פיצקלה. גם כשם חיבה: חנה'לה, רבקה'לה.

הסיומת ניק - סיומת המתארת אדם על פי השתייכותו או על פי תכונה המאפיינת אותו, מקורה ביידיש, כגון: ג'ובניק, חמאסניק, חפיפניק, כלומניק, מושבניק, שטותניק.

הסיומת אָר - סיומת הקיימת בכמה שפות אירופיות, אך נראה שהגיעה לעברית מהיידיש. לדוגמה: בלופר, מאכער, פראייר, קוטר, שוויצר, שלומפר, שנורר. מהסיומת נוצרו גם מילים חדשות: משקופר, פנטזיונר, פרוטקציונר, פשלונר, קריזיונר.

אבל לא רק זה. היידיש היא מקור למיליות רבות בעברית: אוי (כאב או צער), אויש (דומה לאוי, מרוכך יותר), נו (זירה) וכן:

אוי-טו-טו - תכף, מיד. במקור: אָט אָט אָט - הנה, הנה הנה (הנה זה בא).

אַי-י-י - ביטוי של החמצה ("לא אי-י-י" - לא משהו, לא מי-יודע-מה).

אַעפּס, אָפּעס (ביידיש: עַל־עס) - זוהי בעצם מילית להשלמת פערי דיבור, כאילו... במקום המילה "כאילו" בעברית, שנכנסת בכל בור בדיבור. אולי בגלל הדמיון למילה אפס, המילה קיבלה משמעות מזלזלת.

ויש גם להפך: מילים עבריות שחדרו ליידיש וחזרו אחר כך לעברית עם גוני משמעות חדשים:

א-מחיה - תענוג, משיב נפש

בלבוסטע - אישה שמנהלת את העניינים. במקור: באלעבאסטע - בעלת הבית

חוכעם - חכמולוג. במקור העברי: חכם

פוּשְׁט - זול, פחות ערך. במקור: פשוט

שייגעץ - גוי צעיר חצוף ופוחח. ואילו בעברית מקורית פירוש המילה בפשטות היא - שקץ.

תַּכְלִ'ס או תכלס - בפועל, למעשה; עיקר העניין הוא... מי היה מאמין שהמילה המקורית היא לא פחות מאשר: תכלית.

נראה אותך ניגשת מחר לסבתא שלך או של שכנה שלך ושוטפת לה ביידיש, תוך כדי שהיא מסרבת בנימוס לאכול מהמעקודא שלך:

אַז מע גיט געמט מען, אַז מע שלאָגט לַפֿט מען - כשנותנים לך תיקוח וכשמרביצים לך תברח. כנראה, היא לא רק תיקח את המעקודא, היא גם תשלח לך אחר כך געפילטע פיש.

רק מה, את יכולה להבטיח לה שתאכלי את זה מחר, אחרי הקוגל: מאָרגן נאָך דעם קוגל. העניין הוא, שהביטוי הזה מסמל: תשכחי מזה.

כי אין מה לעשות, אַז ער קען נישט אַרײַן דורך די טיר גייט מען דורכן פענצטער - אם לא ניתן לה להיכנס דרך הדלת, היא תנסה להיכנס דרך החלון.

אַ מענטש לעבט נישט אַַבֿיק, דאָס טיפשות יאָ - אדם לא חי לנצח, טיפשות כן.

וכמו בכל השפות גם כאן המשפט הידוע: אַ קלאָפּ פּאַרגייט אַ וואָרט באַשטייט - כאב מכה חולף, מילה נשארת.

אַזוי ווי דו וועסט זיך בעטן, אַזוי וועסטו שלאָפֿן - כפי שתציע את מיטתך כך תישן.

אבל מה? הכל ביחד אין לאף אחד. גם לא שפות רבות מדי כשהן שורשיות ומשפחתיות: אַלץ אין אַַנעם איז נישטאָ בײַ קַנעם.

והכל הכל באמונה גדולה: דער מענטש טראַכט און גאט לאכט - כשהאדם חושב אלוקים צוחק.

ומשפט אחרון, שאולי מספר את סיפור הכתבה כולה: ווי צו זיבן אַזוי צו זיבעציק - כמו בגיל שבע כך גם בגיל שבעים. אנחנו ממשיכים לחפש בית, משפחה, אחידות, שפת לב והבנה. לצאת מתוך מצרים של בדידות והיבדלות מאחים שלנו. להתחבר לעבר שלנו. להווה, ולתקווה לעתיד של קיבוץ גלויות וגאולה. ●